

Arabako euskal idazleak

Isidor Baztarrika

Arabako euskal kulturaren barrutian leku berezia zor zaie bertako euskal idazleei. Askok ahaztu egiten du Araban euskarak eta euskal kulturak, Gipuzkoan, Bizkaian eta beste euskal herrietan bezala, baduela historia luze bat. Arabak izan ditu noski euskal idazleak eta horiek ditugu bertako euskararen fruitu eta lekuko onenak, baina zoritxarrez ez dira nahiko ezagunak, ez Araban bertan eta ez kanpoan. Gaurko literatur liburuei begiratu bat eman besterik ez dago, arabar idazle gutxi aipatzen dutela ikusteko, eta gutxi horiek ere ez daude behar hainbat aztertuak.

Egia da Arabako euskal idazleen etorria eta ekarria ez dela izan Gipuzkoako, Bizkaiko eta Lapurdiko idazleena bezain aberats eta oparoa. Baina hortik inork ez dezala uste eta atera Arabak ez duela bertako euskal idazle eta euskaltzaleen historia eta bilduma itxurazkorik.

Euskal literatur gaitan hain trebea den aita Villasantek, Euskaltzaindiaren Aramaioko batzarre agerian (1971), zuzen eta jatorki esan zuen honako hau:

«Euskal idazleak —nahiz olerkari, nahiz teatrogile, nahiz prosistak— eman dizkio Arabak ama euskerari, bai joandako mendeetan eta bai gure egunetan ere. Juan Bautista Gamiz, L. Latierro, Barrutia, Ulibarri Galindez, Jauregi karmeldarra, Olabide jesuita, ta abar. Ez. Euskera ez da arrotza Araban. Bere berea, etxekoa du Arabak gure mintzaira. Gaur ere euskaltzaletasunean arabarrak ez dira azkenengoak. Badakigu arabar asko saiatzen dela euskera ikasten» (ikus *Euskera* 1972, 155).

Aita Villasantek hitzaldi horretan Arabako euskal idazle ospetsuenetatik zenbait aipatzen ditu, baina ez denak. Badira bai gehiago. Eta lantxo honetan nik, Aita Villasantek hor adierazitako historia eta zerrenda jarraitu eta osatu nahi dut. Badakit ez dela lan erraza, izen eta datu asko biltzeko bait dago oraindik eta ikerketa asko egiteko. Baina ordua da bilduma bat osatzeko eta lan honi ekingo diot, idazle bakoitzaren berri labur emanaz eta balioa ere zerbait adieraziz. Saio honetan, beraz, kritikalarri lana baino areago biltzaile lana egingo dut. Erdieginik dagoen bilketa hori oinarrizkoa dela uste bait dut bestelako lan askotarako.

Nik ez dakit hemen azalduko diren izen denek Euskal Herriko euskal idazleen historia zehatz batean agertzea merezi dutenik, baina Arabakoan behintzat bai, horiek bait ditugu Arabako euskararen lekuko eta sustatzaile gartsuenak.

1. XVII. eta XVIII. mendeak. Hiru idazle ospetsu

Mendeotan hiru idazle ezagutzen ditugu. Eta literatur liburu denek aipatzen dituzte. Horietatik bat, Pedro I. Barrutia, *Euskal Idazleak*, gaur liburuan Bizkaiko sailean ageri da eta ez Arabakoan (ikus 185. or.). Banaka azalduko ditut eta laburki:

—*Pedro Inazio Barrutia Basagoitia* (1682-1759). Aramaioko Ibarra jaioa. Arrasateko eskribau izan zen urte askotan. Honi zor diogu lehenengo euskal antzerkia: *Gabonetako Ikuskizuna -Acto para la Nochebuena*. Erdi Aroko eliz teatroaren bidetik egina dirudi eta badu ere zer-ikusirik euskal Pastoral, Gabonsari eta horrelakoekin. Gaur kritikoek antzerki honen orijinaltasuna

eta literatur balioak azpimarratzen dituzte. Barrutiaren beste lanen berririk ez dugu. Datorren urtean (1982), Barrutiaren jaiotzaren 3. mendeurrena ospatuko dugunez, aukera ederra euskaltzaleontzat bere lana hobeto aztertu eta ezaguterazteko.

—*Joan Bautista Gamiz Ruiz de Oteo* (1696-1773). Jatorriz Sabandokoa eta euskalduna. Jesulagun egin zen eta Iruñean bizi. Erdaraz egin ohi zituen olerkiak, eta noizbait hasi zen euskaraz ere idazten. Olerkaria dugu eta badu irudimen eta grazia. Sei olerki utzi dizkigu euskaraz: *Euscaraz gaiztoetan*; *Dabilcenchoac*; *Onecochoa*, e.a. Gamiz Arabako mendi aldeko euskalkiaren lekuko interesgarria da. Beraren obra osoa laster esku artean izango dugu, Aita J. Goikoetxea-Maizak bildu, aztertu eta inprentara eramana bait du. (ikus Euskera 1974, Sabandon Gamizi egindako omenaldia eta hitzaldiak).

—*Jose Paulo Ulibarri Galindez* (1775-1847). Okondon jaioa eta jatorriz euskalduna. Gero Abandon (Bizkaian) bizi izan zen eta bertan ezkondu. Albaitaria. Abandoko herriaren izenean sarritan parte hartu zuen Gernikako batzarretan. Euskararen eta euskal eskolen alde gogor lan egin zuen. Beraren euskal lanetatik hauek ezagutzen ditugu: *Egunari eusquerazcoa*, Bilbao 1815; *Gabon kantak*; eta baitipat *Gutunliburua*, beraren lan nagusia, gutun, olerki eta bestelako lanez osatua. Arabako Diputazioak egin zuen eskuizkribu honen facsimil gisako argitalpena (Gasteiz 1975). Aita Lino Okesolok sakon aztertu du Ulibarriren lana (ikus facsimil-argitalpen horren sarreran), baina oraindik ez da nahiko ezaguna, eta beraren idatziak ere argitalpen berri eta argiago bat merezi lukete.

—Badira ere diotenak *Andres Baratciart* (1738-1826) familiaz lapurtarra eta Lapurdiko idazle trebea, *Meditazione ttipiak* liburuaren egilea, Araban jaioa dela (ikus Juan de A. Bidaurreta, «Vida vasca» 1967, 37).

Aita L. Akesoloren iritziz, *Guia de Colmeneros edo Erle gobernatzalleen guidariya* (Iruñean 1827) liburuaren egilea arabarra da, *Aita Joaquin de Santa Barbara*, Barriobustoko semea. Eta nahiz bera ez izan liburuaren euskaratzailea, argi ikusten da behintzat euskaltzalea zela, euskaraz eta erdaraz argitaratu bait zuen.

2. XIX. mendea. Euskal pizkundera

Mende honen azkenaldian egiazko pizkunde bat gertatu zen euskal kulturari eta literaturari. Euskal idazle asko sortu zen Euskal Herrian eta Araba aldean ere bai sail polita. Hona hemen nik aurkitu ditudanak:

—*Serafin Askasubi Inurritegi* (1864-1940). Legution (Villareal de Alava) jaio eta bertako apaiz Bikari izan zen. Julian Apraizek Cervantesen omenez argitaratutako liburuan dio Askasubi Jaunak Arabako euskalkira Don Quijoteran 43. atalaren azken zatia itzuli zuela. (ikus J. Apraiz, Donkituera umill euskalduna Cervantes-eri opatua... Vitorijan 1905). Eta liburu horretan bertan dator zati hori.

—*Erraimun Olabide Karrera* (1869-1942). Hau da behar bada Arabako euskal idazlerik ezagunena. Gasteizen jaio zen eta gurasoak gipuzkoarrak eta euskaldunak zituen. Jesulagun egin zen. Euskaldunberria, euskal langile bizkorra, euskaltzaina, itzultzaile trebea. Lau bost liburu argitaratu ditu eta horietan nagusi *Itun Zar eta Berria*, Bilbao 1958. Garbizalea izan zen, baina helburu bikaina zuen, alegia, euskara maila zientifikora, kulturaren goimailetara, jasotzea.

—*Federiko Belaustegigoitia Landaluze* (1876-1947). Aita Onoindiak bizkaitar idazleen artean aipatzen du, nahiz Laudion jaioa dela esan. Euskaldunberria. Filosofia eta Legetza karrera egin zuen. Durangon bizi izan zen eta bertan ezkondu. Euskal irakaslea, abertzale eta euskaltzale gartsua, euskaltzain laguntzailea. Asko idatzi zuen euskaraz eta erdaraz. Hona euskal lan batzuk: *Euskerazko ikasbide erraza*, Bilbao 1912; *Euskerazko batasunatzaz*, «Euskera» 1922; *Euskerazko eskolak*, Bilbao 1922...

Endriker Knörrek Euskaltzaindirako sarrera-hitzaldia arabar idazle honi buruz egin zuen, datu interesgarri asko emanez eta bere lan guztiak liburu batean argitaratzeko asmoa agertuz (ikus Euskera 1978).

—*Gabriel Jauregi Uribarren* (1895-1945). Aramaioko Etxaguen auzoan jaioa. Aita karmeldara eta Gasteizko komentuan gazteen irakaslea. Bi liburu eder argitaratu eman zituen: *Pisia*, Bermeo 1935; eta *Kimia*, Bermeo 1936. Bazuen beste bat ere inpre-

tarako prestaturik *Jakindia* (Ciencias naturales). Eta beste lan asko aldizkarietan, batez ere, «Karmengo Argia»n. Olabide bezala, idazle hau Euskal pizkundearen fruitu eta langile bizkor dugu, eta hura bezala garbizalea. Txalogarria da benetan teknika arloko euskal gaietan egin duen ekinaldia (ikus Patxi Uribarrenen iritzia, Euskera 1972, 161).

—*Odon Apraiz Buesa* (1896 —). Gasteizen jaio zen. Filosofi-Letretan doktoratua egin zuen, historia arloan. Irakasle eta katedraduna leku askotan. Euskaldunberria, euskal idazlea eta orain euskaltzain ohorezkoa. Asko idatzi du erdaraz euskal kultur gaiez. Aipagarria da liburu hau: *El vascuence en Vitoria y Alava en la última centuria (1850-1950)*, Vitoria, 1976. Euskarazko lanetatik hona hemen batzuk: *Euskal tokizentza erdel-Errian* (Boletín S.E.V. 1919, 4); *Euskaldunak: Arabarren izenian...* (Boletín S.E.V. 1929, 3); *Euskal-olertiyaren berezikai bat Izadiyari deya maitasunezko olerki-asikeran* (Homenaje a Carmelo de Etxegaray, 1923); *Izukantza Europan ziar...* (Cinco 1934, 1)... 1976. urtean Euskaltzaindiak omenaldi bat egin zion Odon Apraizi Gasteizen. Batzarre horretako txostenak «Euskera 1977» aldizkarian argitaratu ziren. Odonen Bibliografia osoagoa, berriz, laster aterako da Omenaldi-liburu batean.

—*Jose Jauregi Uribarren* (1897 —). Gabriel Jauregiren anaia eta hura bezala Aramaion sortua eta karmeldarra. Poliki idatzi du «Karmengo Argia», «Euzkadi», eta «Karmel» aldizkarietan. Badu ere eginik lan bat: *Euskal Aditza*.

—*Luis Latierro* (—). Aita Villasantek Arabako idazleen artean sartzen du, hasieran ikusi dugunez. Ez du inork ematen ez non jaio zen eta ez noiz. «Euskal Herria»n idatzi zituen zenbait olerki 1912tik 1917ra. Adibidez: *Esker-gabia*; *Malko bat*; *Zorionekua*; *Petrikilo Jauna eta zapatagilea...* (ikus Onaindia, M.E.O.E. 413. or.; eta J. Bilbao, Bibliografia V, 8).

—*Jose Palacio Saenz de Viteri* (—). Legutition jaioa, legegizona eta Filosofi-Letren karrera duena. Cervanteszale famatua, Don Quijote euskaratzen ari omen zen hil zenean. Baina eskuizkribua ez da inon ageri. Hori hala bada, bera dugu Don Quijotereren lehen euskaratzailea. Bada ere honen ahaide bat *Alberto Palacio Elissague*, Don Quijotereren atal bat euskarara itzuli zuena.

(Ikus *Palacio* bi hauetaz N. de Cortazar-ek, «Cien autores vascos» liburuan ematen dituen berriak).

—*Aipatzekoak dira ere mende honetan:*

Juan Maria Eguren (— 1880). Gasteiztarra eta irakaslea. Hiru liburu argitaratu zituen euskaraz eta erdaraz. Lehenengoa: *Método práctico para enseñar el castellano en las Escuelas vascongadas*, Vitoria 1867. (Ikus J. Bilbao, Bibliografía III, 94).

Leandro Jauregi Altuna (1872-1951). Aramaiotarra, karmeldarra, hitzaldi idazle eta hizlari trebea.

Rafael Eriz Lasagabaster (1874 —). Barajuenen jaioa. Apaiza. Euskaraz eskola ematen zuen Aramaion bertan eta idatzi ere lantxo batzuk idatzi zituen.

Roman Jauregi Urizar (1893 —). Aramaioko Ibarra jaioa. Apaiza. *Umeen laguna* liburu bizkaieratu zuen. Eta aldizkari batzuetan kolaboratu ere bai, adibidez, «Euskal Esnalea»n, «Jaungoiko-zale»n...

3. XX. mendea. Gaurko idazleak

Gaurko idazleak diot, oraindik denak bizi eta lanean ari direlako. Hauek ditugu Araban gaurko euskal pizkunde eta mugimendiaren aurrelari eta animatzaile gartsuenak.

—*Juan Ibabe Iriondo* (1901-1980). Aramaioko Uribarrin jaio zen mundura. Frantziskotarra. Bizkaian bizi izan da gehienik. Hizlari eta idazlea. «Euzko Gogo», «Goiz-Argi», «Zeruko Argia», eta «Anaitasuna» aldizkarietan idatzi zuen.

—*Andoni Urrestarazu Landazabal «Umandi»* (1902 —). Ararian jaioa. Euskaldunberria. Euskal irakaslea Gasteizen bertan, gerra ondoko urte ilun haietan 1942tik aurrera. Gero erbeste urteak. Aldizkari askotan idatzi du euskaraz, ikus, «Eusko-Deya», «Euzko Gogo», «Goiz-Argi», «Euskera», «Irazkintza» (ikastoletarako aldizkaria)... Bere liburuetan ezagunena hau da: *Gramática vasca*, Zarautz 1955, hiru argitalpen izan dituena. Badu beste liburu sail bat ere, aldebidez: *Euskal betekizunak*, Gasteiz 1977... Euskaltzale bero eta langilea dugu Umandi. Eta euskaltzain laguntzailea.

—*Andoni Agirrezabal Armentia* (1913 —). Abandon (Bizkaian) jaioa, baina aitamak arabarrak eta txikitan Gasteiza etorria. Gizon ezkondua eta langilea. Euskaldunberria. Eta gaur euskal irakaslea. Aldizkari askotan idatzi du euskaraz: «Euzko Gogoa», «Zeruko Argia», «Estibaliz», «Goiz-Argi», «Txistulari», «Euzkadi»n... Bertso, abesti eta olerki asko egin du eta gehienak argitaragabe ditu. (Ikus, J. San Martin, Escritores euskéricos, Apéndice 13).

—*Josu Egea Otxoa-Angiozar* (1913 —). Mendotzan sortua eta Gasteizen bizi dena. Ama gipuzkoarra eta euskalduna zuen eta andrea ere euskalduna du. Filosofi-Letretan lizentziatua eta orain irakaslea. Baitipat hizkuntzak irakasten ditu eta euskara ere bai. Euskaraz idatzi du «Zeruko Argia», «Goiz-Argi», «Príncipe de Viana», «Estibaliz», eta «Deia» aldizkari eta egunkarietan. Liburu bat atera du arabar Samaniegoren *Fábulas* euskaratuz eta bertsoan emanez: *Felix Maria Samaniego'ren Alegiak*, Gasteiz 1979. Liburua euskaraz eta erdaraz dago eta ikastoletako haurrentzat oso egokia da. Euskal lanetan gogoz dihardu Josu Egeak.

—*Pedro Pujana Agirregabiria* (1915 —). Olaetako semea eta Bizkaiko Morgan apaiz eta bikari dagoena. Zenbait aldizkaritan idatzi du euskaraz, ikus «Zeruko Argia»... Liburu bat argitara eman du: *Euskal-Aditza. Bizkaiera*. Flexiones del verbo vasco vizcaíno, Bilbao 1970. inprentara eramanberria du beste bat: *Bizkaiko Forua* euskaratua.

—*Emiliano Ozaeta Romero* (1942 —). Obekurin (Trebino-Araba) jaio zen. Estibalizko beneditarra eta apaiza. Euskaldunberria. Euskaraz idatzi du «Jaunaren Deia» eta «Gasteiz» aldizkarietan. Teologi lizentziaturako tesia euskaraz egin zuen Gasteizko Fakultatean: *Juan Bautista Agirre. Kristau Ikasbidearen euskal irakasle*, 1973. Zenbait liburutan kolaboratu du: *Euskal Herriko Abestiak. Canciones de Euskal Herria*, Adarrakoak taldea (Gasteiz 1980) liburuan euskaratze lana berea da; *Benito Santua. Bizitza eta Erregela* (Lazkao 1980) liburuan lan hauen egile da: «Lekai-deak Euskalerrian kondairan zear». «Euskalerriko zenbait leku lekai-de bizitzarekin zerikusia dutenak». «Beneditar familia gaur mundu zabalean». Badu beste lan bat ere «Euskal Herriko lekai-de elkartuen bizitza Erdi Haroan», Villa Gentzak laster liburu batean argitaratuko duena.

—*Patxi Uribarren Leturiaga* (1942 —). Aramaioko semea. Karmeldarra eta Bilbon bizi da. Teologian eta Filosofi-Letretan, Linguistika arloan, lizentziatua. Euskaltzain laguntzailea. Euskal aldizkarietan asko idatzi du: «Gogoz», «Zeruko Argia», «Anaitasuna», «Euskera» eta «Karmel»en. Poesiazko lehen sariak ere irabazi ditu Bizkaiko Lore Jokoetan (1968) eta Iruñekoetan (1969). Bere lan bat, *Hegatsez* (Zarautz 1971) liburuan argitaratu zuten: «Gazteria bultzaka». Inprentara eramana du Linguistikako bere tesia, euskaraz egina: *Aramaioko toponimia*.

—*Endrike Knörr Borrás* (1947 —). Tarragonan jaio zen, baina aita arabarra izanik txikitari etorri zen Gasteiza. Euskaldunberria. Euskal irakaslea 1970etik aurrera. Ezkondua eta Gasteizko Filosofi-Letren Fakultatean irakaslea orain. Euskaltzain osoa (1977), Araba aldetik bakarra. Artikulu eta lan asko atara ditu «Zeruko Argia», «Anaitasuna», «Enbata», «Fontes», «JAKIN», «Deia», «Euskera» aldizkarietan. Bi liburu txiki argitaratu ditu «Ikastola liburutegia»ko sortan: *Jose Paulo Ulibarri* eta *Gasteiz*, Daniel Ibargoiti izenorde duela. *Alava abiarta*. *Araba zabaldua* (Vitoria 1979) liburuan kolaboratu du euskal textua eginez. Bere tesia *Harrieten Hiztegia*-ri buruz egiten ari da.

—*Gorka Knörr Borrás* (1950 —). Endrike Knörren anaia, eta hura bezala Tarragonan jaioa eta arabarra. Euskaldunberria. Euskal kantaria, Euskal Herrian oso ezaguna. Bost diska atara ditu eta seigarrena bidean. Diska horietako euskal hitzak asko berak asmatuak ditu, adibidez, *Araba oi Araba*, *Trebino*, *Nik nahi dudana*, *Arabatik etorri...* Euskal aldizkarietan ere sarritan idatzi du, «Zeruko Argia», «JAKIN», «Garaia», «Deia»n.

—*Beste askok ere* merezi lukete hemen aipatzea, gaurko euskal mugimenduaren eragile eta euskal idazle direlako, baina besterik ezinean multzoan emango ditut: Peli Presa, Peli Martin, Luis Mari Sanchez, Andoni Unzueta, Leon Aranguren, Florenzio Unzueta, Karlos Kaballero, Xabier Knörr, Gontzal Fontaneda; Eduardo Gz. Matauko, Aingeru Ibisate, Aingeru Ros, Jon Kortabarria, Jose Inazio Oregi, Iñaki Pinedo, Sabin Salaberri...

—Juan San Martinek *Escritores euskéricos* liburuan (45orr.) beste arabar euskal idazle bat aipatzen du: *Jose Maria Azkarraga*. Hau, nahiz Erreterian jaio, eta ez Aramaion, 1916. urtean, ara-

barra da noski aítaren aldetik. Euskaldunberria zen, baina ez dut uste euskaraz ezer idatzi zuenik. Erdaraz bai.

—Ez dut lantxo hau bukatu nahi Arabako beste bi idazle talde aipatu gabe, hauek zer-ikusi haundia izan bait dute hemengo euskal kulturarekin. Zoritxarrez ez ditzaket aipatu besterik egin. Lehenik, Arabako erdal idazle asko, euskaltzale izanik, euskararen eta euskal kulturaren alde len egin dutenak, adibidez, Landazuri, Samaniego, Fermin Herran, F. Baraibar, Angel Apraiz, J. Olabarria, Gerardo Lopez de Guereñu, Jose Antonio Gonzalez Salazar... Eta ondoren, Araban bizirik, beste euskal herrietako diren euskal idazleak, esaterako: Etxenike, Azpitarte, Eleizalde, Barandiaran, Lekuona, Pedro Anitua, I. Oñatibia, Eusebio Osa, Manu Ruiz Urrestarazu, I. Baztarrika, Kepa Enbeita, eta orain Gasteizko Fakultatean euskal Filologiako irakasle direnak, Koldo Mitxelena buru dela.

I. B.

LOS ESCRITORES VASCOS DE ALAVA

LES ECRIVAINS BASQUES D'ALAVA

La aportación de los escritores vascos de Alava al movimiento y cultivo del euskara y de la literatura vasca en Euskal Herria ha sido importante y constante estos últimos siglos. Alava tiene sus escritores vascos, que no son suficientemente conocidos. El objetivo principal de este ensayo es presentar una relación e historia lo más completa posible de los mismos.

En los siglos XVII y XVIII son conocidos Pedro I. Barrantia, autor del primer teatro vasco **Gabonetako Ikuskizuna**; el poeta Juan B. Gamiz; y José Pablo Ulibarri, el gran promotor de la escuela vasca.

En el siglo XIX el renacimiento vasco aparece en Alava. Destacan Raimundo Olabide el traductor de la Biblia, Federico Belaustegigoitia, Gabriel Jáuregui, Odon Apraiz, José Palacio primer traductor de D. Quijote al euskara.

Entre los escritores de hoy, por citar a algunos, señalo a Andoni Urrestarazu, Josu Egea, Patxi Uribarren, Emiliano Ozaeta, Enrique Knörr y Gorka Knörr. Hoy, gracias a estos escritores vascos alaveses, y que viven en Alava, y gracias a todo el movimiento cultural pro euskara que existe en Vitoria y en la Provincia, cabe esperar una verdadera recuperación de la lengua de nuestros mayores y un resurgir de centros de animación cultural.

L'apport des écrivains basques d'Alava au mouvement et culture du basque et de la littérature basque en Euskal Herria a été important et constant ces derniers siècles. Alava possède ses écrivains basques insuffisamment connus. On va présenter ici une relation et histoire la plus complète possible de ces écrivains.

Aux XVIIe et XVIIIe siècles on connaît Pedro I. Barrutia, auteur du premier théâtre basque Gabonetako Ikuskizuna; le poète Juan B. Gamiz, et José Pablo Ulibarri, le grand promoteur de l'école basque.

Au XIXe siècle la renaissance basque a lieu aussi en Alava. On remarque Raimundo Olabide, traducteur de la Bible, Federico Belaustegigoitia, Gabriel Jauregi, Odón Apraiz, José Palacio, premier traducteur du Don Quichotte.

Parmi les écrivains d'aujourd'hui, on peut citer Andoni Urrestarazu, Josu Egea, Patxi Uribarren, Emiliano Ozaeta, Enrique Knörr, et Gorka Knörr. Grâce à ces écrivains basques alavais, et qui habitent en Alava, grâce à tout le mouvement culturel pro-euskara qui existe à Vitoria et dans la province, on peut espérer une véritable récupération de la langue de nos ancêtres et un renouveau des centres d'animation culturelle.